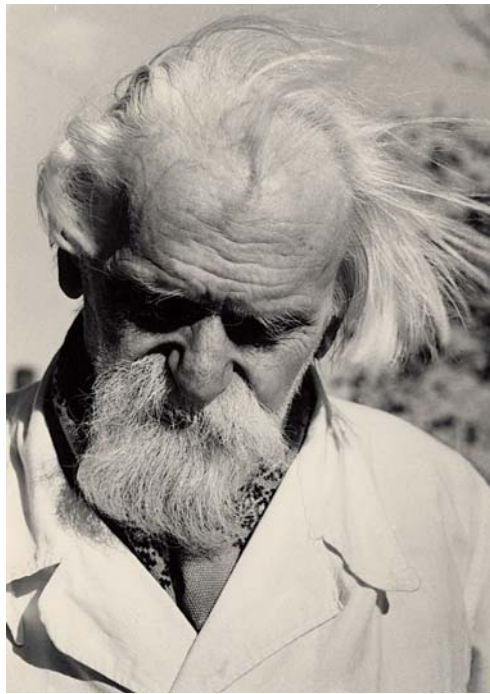

Teodors ZĀLKALNS

Teodors Grīnbērģs
1876—1972

Tēlnieks, viens no latviešu profesionālās tēlniecības pamatlicējiem

Profesors Teodors Zalkalns nodzīvojis garu mūžu, sasniedzot sirnu vecumu, un atstājis ne tik daudz ievērojamu tēlniecības darbu, cik zināšanas un izpratni, veicinot savu daudzo skolnieku izaugsmi. Dzimis 1876. gada 30. novembrī Rīgas apriņķa Allažu pagasta "Zaļajā Kalnā" kā Teodors Grīnbērģs, bet savu uzvārdu latviskojis 1930. gadā. Beidzis Allažu draudzes skolu (1888). Mācījies Rīgas pilsētas reālskolā (1888—1893), beidzis Štiglica Centrālās tehnikās zīmēšanas skolas Dekoratīvās glezniecības un rasējumu nodaļu Pēterburgā (1899), ar ārņemju stipendiju beidzis dekoratīvās glezniecības un oforta klasi. Darbojies latviešu mākslinieku pulcīnā "Rūķis".

Savas darbības sākumā Teodors Zalkalns daudz gleznoja un gribēja kļūt par gleznotāju monumentālistu. Tēlniecībai pievērsies Parīzē, kur mācījies O. Rodēna darbnīcā pie tēlnieka A. Burdela. Ietekmējies no rodēnisma, līdztekus interesējies par ēģiptiešu tēlniecību. Strādājis par tēlnieku modelētāju Faberžē juvelierizstrādājumu firmā Pēterburgā (1901—1903), bijis tēlniecības un kompozīcijas klases vadītājs Jekaterinburgas mākslas amatniecības skolā, veidošanas skolotājs Bogajevas augstākajos sieviešu kursos Pēterburgā. No 1907. līdz 1909. gadam papildinājis marmora un bronzas apstrādē Florencē, iepazīnis renesanses mākslu.

Mēdz teikt, ka Teodors Zalkalns ir akmens tēlniecības tradīciju iedibinātājs Latvijā. Latviešu mākslas veicināšanas biedrības biedrs (no 1912, Rīgā), Mūksalas mākslinieku biedrības goda biedrs, mākslinieku biedrības "Sadarbs" biedrs (1924—1925).

Pirmie Teodora Zalkalna tēlniecības darbi tapa 20. gadsimta sākumā reālisma un impresionisma stilā. Tomēr T. Zalkalnu viņa agrīnie darbi neapmierināja. Mākslinieku saistīja granīta monumentalitāte. 1910. gadā viņš izkala kapa pieminekli — obelisku zemkopim Jānim Gaujam Jaunsvirlaukas Jačūnu kapos. To rotā vairāki cilņi, kuru tēli sasaucas ar Jaņa Rozentāla gleznu varoņiem. 1913. gadā T. Zalkalns izveidoja pieminekli komponistam Emīlam Dārziņam Mārtiņa kapos Rīgā — stēlu, ko pie pamatnes rotā cilņi. T. Zalkalna tēlniecība būtiski ietekmējusi visu latviešu tēlniecības nozaru attīstību, viņš viens no pirmajiem pievērsās granīta tēlniecībai un nostabilizēja tās stilistiskos principus.

Viens no augstākajiem latviešu tēlniecības sasniegumiem ir Teodora Zalkalna veidotās "māmiņas" ("Stāvošā māmiņa", 1915; "Sēdošā māmiņa", 1916). Šiem darbiem raksturīga koncentrētība, skaidrība un vijīgi plastisks risinājums. Tās ir divas bēglu sievas, kuru tēlos mākslinieks iezīmējis tautas sūro likteni Pirmā pasaules kara gados. Reizē te izteikts arī tautas spēks un izturības spīts.

1921. gadā Teodors Zalkalns kļuva par Latvijas Mākslas akadēmijas Tēlniecības nodaļas vadītāju, bija ļoti populārs pedagogs studentu vidū. Tēlnieks Teodors Zalkalns studentiem uzsvēra, ka mākslā pastāv "pamata viela jeb elements" (glezniecībā — "zieds" jeb kolorīts, tēlniecībā — plāksne).

Latvijas brīvvalsts laikā Teodors Zalkalns aktīvi piedalījās monumentālo un memoriālo pieminekļu konkursos Rīgā — gan Brāļu kapu ansambļa (1922, 1923), gan Brīvības pieminekļa veidošanai (1922, 1924). Brāļu kapu ansambļa žūrijas komisija īstenošanai izvirzīja Kārļa Zāles projektu, bet uzteica arī Teodora Zalkalna projektu, atzīstot, ka tam piemīt ievērojamas mākslinieciskas vērtības. Komisija pat ieteica, ka vislabākie rezultāti būtu sasniegtami, ja Brāļu kapu projekta galīgajā izveidošanā piedalītos abi tēlnieki, taču šis ieteikums netika īstenots. Vēl vairāk — abu izcilo latviešu tēlnieku vidū sākās sīva sāncensība, ko varētu dēvēt arī par nepatiku vai neiecietību vienam pret otru.

Teodors Zalkalns veidojis divus metus Brīvības piemineklim Liepājā (1939). Darinājis arī lielus, figurālus monumentus — pieminekli R. Blaumanim Rīgā (1929), A. Kronvaldam Siguldā (1938), kā arī kapa pieminekļus J. Porukam (1930), F. Bārdam (1933), A. Gulbim (1939). Stājēlniecībā veidojis kultūras darbinieku portretus ar precīzu detaļu modelējumu, smalku faktūru un psiholoģisku raksturojumu — R. Blaumaņa, Aspazijas portretu u.c.

Diskutējama un atšķirīgi vērtēta ir profesora darbība pēc Otrā pasaules kara, padomju okupācijas gados. Profesors jau bija vecs, un valdošā ideoloģija viņu glorificēja ar paša meistara piekrišanu. Uzreiz pēc padomju varas atjaunošanas 1944. gadā Teodors Zalkalns kļuva par Mākslinieku savienības biedru, Tēlniecības fakultātes dekānu, pagaidu pārzini un vadītāju. 1947. gadā iecelts par Mākslas akadēmijas profesoru. T. Zalkalnam 1945. gadā piešķirts LPSR Tautas mākslinieka, bet 1957. gadā — PSRS Tautas mākslinieka goda nosaukums. 1947. gadā T. Zalkalns ievēlēts par PSRS Mākslas akadēmijas īsteno locekli. Bijis LPSR Augstākās padomes deputāts (1947—1955). Šajā posmā, jaunās ideoloģijas ietekmēts, aktīvi pieprasījis nojaukt Brīvības pieminekli kā mākslinieciski mazvērtīgu un padomju ideoloģijai kaitīgu. Šķiet, Rīgā dzimušās krievu tēlnieces Veras Muhinas aktīvā iejaukšanās pasargāja Brīvības pieminekli no iznīcināšanas. Tomēr padomju okupācijas režīma piekritēji čakli nojauca un aizvāca brīvības pieminekļus citās Latvijas pilsētās, un nereti par pamatojumu kalpoja T. Zalkalna atziņa par pieminekļa nepiemērotību konkrētai vietai vai mākslinieciskā mazvērtība.

Arī paša meistara padomju laikposma darbi nav samērojami ar pirmskara darbiem. Viņš gan monumentālajā tēlniecībā turpināja 20. un 30. gadu tradīcijas, darinājis pieminekli K. Baronam (1956; 1985 uzstādīts Siguldā), A. Kalniņam (1966; 1979 granītā īstenojis K. Baumanis, uzstādīts Kanālmalas apstādījumos Rīgā), taču šie darbi nav guvuši īpašu atzinību.

Teodora Zalkalna vārdā no 1973. gada līdz trešās atmodas sākumam 1988. gadā saucās Latvijas Mākslas akadēmija.

Teodors Zalkalns strādājis arī zīmējuma, akvareļa tehnikā, darbojies preses grafikā, publicistikā un literatūrā.

Miris 1972. gada 6. septembrī Rīgā, apbedīts Raiņa kapos.

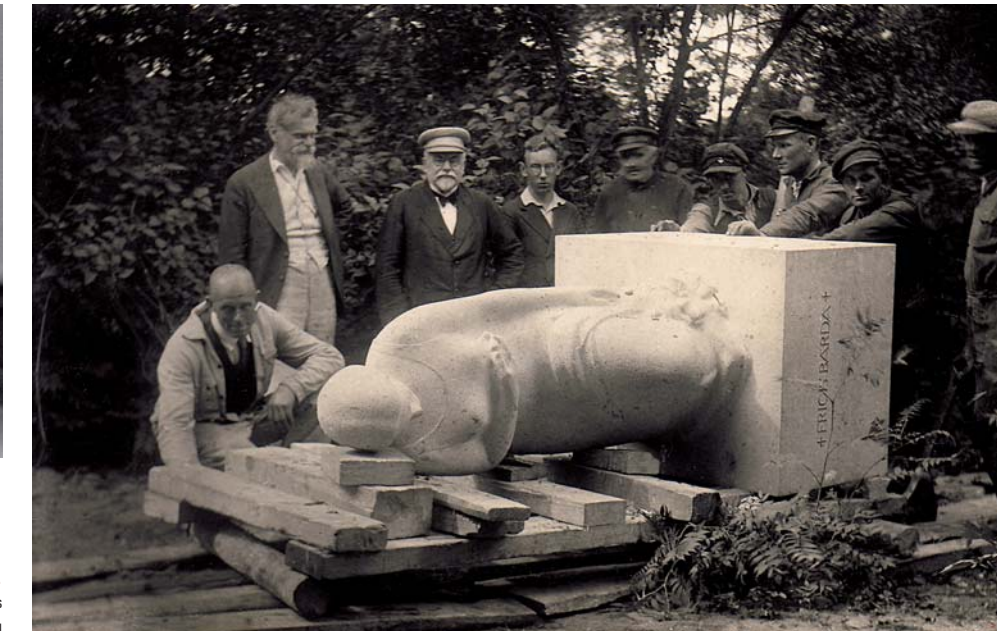
"Modests Musorgskis".
Teodora Zalkalna 1919. gadā glazētā keramikā veidota zaļa skulptūra. Latvijas Nacionālā Mākslas muzeja Ipašums

"Sēdošā māmiņa".
Viens no skaistākajiem Teodora Zalkalna skulptūrām, kalta 1916. gadā

"Čūka". Teodora Zalkalna 1937. gadā veidota skulptūra. Latvijas Nacionālā mākslas muzeja Ipašums

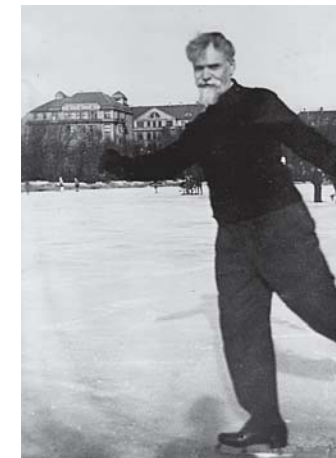
Friča Bārdas pieminekļa uzstādīšana. Valmieras apriņķa Umurgas kapos 1933. gadā Teodors Zalkalns vada Friča Bārdas kapa pieminekļa uzstādīšanu

Mākslas akadēmijas tēlniecības profesori 50. gadu sākumā. Teodors Zalkalns, Emīls Melderis, Kārlis Zemdega

Teodors Zalkalns veido A. Kalniņa pieminekli. Divreiz pārvietotais komponista Alfrēda Kalniņa piemineklis (tēlnieks T. Zalkalns, īstenotājs K. Baumanis, arhitekts I. Batrags) atklāts par godu komponista 100. dzimšanas dienai 1979. gadā. Sākotnēji tas atradās Nacionālās operas priekšā

Esplanādē pie Mākslas muzeja un Mākslas akadēmijas. Teodors Zalkalns slido Esplanādē 1935. gadā, fonā Rīgas pilsētas (tagad Latvijas Nacionālais) mākslas muzejs

Latvijas Mākslas akadēmijā 85 gadu vecumā. No labās: tēlnieks Kārlis Jansons, tēlnieks Emīls Melderis, Teodors Zalkalns un viņa kundze Marija. 1961. gads

Teodors Zalkalns 90. dzimšanas dienā kopā ar dzīvesbiedri Mariju. Teodors Zalkalns un viņa kundze kopā nodzīvoja raženu un garu mūžu. Attēls uzņemts 1966. gada 30. novembrī

Pieminekļi Rūdolfam Blaumanim. 1929. gadā granītā kaltais pieminekļi Rūdolfam Blaumanim ir pirmais pieminekļi latviešu kultūras darbiniekam. Pieminekļa mūžs nav vienkāršs, tas pārvietots trīs reizes un kārtējo mājvietu atradis Kanālmalas apstādījumos iepretim gājēju tiltiņam un pirmajai Rīgas gāzes fabrikai

"Nestrādāji, kad jūtaties nogurušī!" (T. Zalkalns)